

Temető Krisztina

A megszakíthatatlan folytonosság

Berniczky Éva *Méhe nélkül a bába* című regényéről

„Szentül hittem, hogy az egyetlen, amivel javíthatok a világon, ha megtanulom visszairni rendeltetési helyére, amit valamilyen ismeretlen vagy éppen ismert okból megspóroltak, szántsándékkal vagy véletlenül eltávolítottak, illetve eleve kifelejtettek.”

Berniczky Éva: Méhe nélkül a bába

Új írói személyiség a kárpátaljai magyar irodalomban

A kárpátaljai irodalmat tanulmányozva Balla D. Károly, Nagy Zoltán Mihály, Vári Fábán László és a többiek neve mellett feltétlenül meg kell említenünk Berniczky Éva nevét is. A kilencvenes évek elejétől publikál; fő műfaja a novella. Az utóbbi években főleg magyarországi orgánumok közlik írásait (*Bárka, Holmi, Eső, Élet és Irodalom, Mozgó Világ* stb.), szerepel számos gyűjteményes kiadványban (*Körkép, Éjszakai állatkert, Novellisták könyve*, stb.).¹

A *Tojásáros hosszú napja* című kötet (2004) után azonban nemcsak a kárpátaljai, hanem a modern magyar irodalom egyik ígéretes prózaírójaként említhetjük az író. Az egyénien mágikus hangvételű novelláskötet után még inkább kiforrott, művészileg egységesebb a 2007-ben megjelent *Méhe nélkül a bába* című novellákból összefűzött regény.

Azt, hogy Berniczky Éva jelentős alkotásra készül, tudhatta mindenki, aki fel-fellátogat Balla D. Károly és Berniczky Éva közös honlapjára.² Azt, hogy a megjelenő kötetek ennyire sajátos stílusról, világlátásról, írói technikáról fognak tanúskodni, nem sejtettük. Mindkét kötet jellegzetes világot látat az olvasóval; olyan világot, melyben minden mozzanat fontos, mely beszippantja az olvasót, és maradandó élményt nyújt számára. Berniczky úgy mutatja be ezt a múltban is és jelenben is föllelhető világot, ahogyan a kárpátaljaiak közül nem sokan: nem sajnálkozik hósein, nem moralizál, nem osztályoz, nem kategorizál, nem pózol. Úgy ábrázolja a világot, hogy tudjuk, hogy történik, az valóság és nem fikció; minden, amit elbeszél, fontos és megismételhetetlen; minden, amiről olvasunk, emberi prioritásokról, mentalitásról, emberi életéről és a megszakíthatatlan folyamatról, a pusztulásról szól. Minden, amit elbeszél – bizarr valóság. Tudjuk, hogy a történeteinek világa nincs messze tőlünk, ott van a tapasztalatainkban: a mellettünk élő emberek elrejtett tekintetében, a szomszédok falai mögött, mindez egy nem is oly távoli rendszer emlékeként és maradványaként, utórezgéseként él bennünk. Legeza Ilona *A tojásáros hosszú napjáról* írt könyvismertetője jellemzi a legszebben az író stílusát: „Egyszerre ismerős és ismeretlen, egyszerre természetes és bizarr világ elevenedik meg ezekben a novellákban. Ismerős, mert szomorú kisembereké az ábrázolt lét, de mégis sejtelmes-homályos, mert belső, lélekmélyi rezdüléseiket jelzi az író. Jelzi: hiszen nem hagyományos értelemben, aprólékosan mutatja be hősei gondolkodását vagy érzelmi életét, inkább reakcióikat, gesztusait vetíti ki pillanatfelvételek sorozatának formájában. Novelláiban együtt él az álomszerű és a dokumentált, a reális és irreális. Valódi cselekménye nincs ezeknek a kisprózáknak; hol szimbolikus, hol szürreális képeim és metaforáin sejlik át a cselekmény.”

1 http://manzard.blog.hu/2007/06/24/berniczky_eva

2 / <http://manzard.blog.hu>

Szövegek világa egy regény világában

A *Tojásárus hosszú napja* után 2007-ben a Magvető Kiadó gondozásában jelent meg Berniczky Éva *Méhe nélkül a bába* című könyve. Ez a könyv is, hasonlóan az előzőhöz, benyomások, pillanatok, emberi sorsok, sajátágságon sűrített események világát mutatja be. Alakjai hétköznapi emberek, a leírt események, körülmények emberiek és ismerősek. Stílusán ugyanolyan szövegekről van szó, mint *A tojásárus hosszú napjában*; a különbség csak annyi, hogy ebben a könyvben a különálló elemek, novellák összefüggnek, és egészet, regényt alkotnak. Olvasásakor mindnyájan kicsit Szvitelszki, Mokrincák, Odarkák, Allák vagyunk. Berniczky Éva fondorlatos módon szövi prózába a balladaszerű eseményeket, ám az írói felügyelet szigorú csak a szövegek egymásra épülésére vonatkozik, az értelmezés teljes mértékben az olvasó felségterülete. Az értelmező gondolja végig az eseményeket, ő tölti fel a történet hiátusait. A *Méhe nélkül a bába* értelmezési tartománya igen széles körű; így megjelenése óta már több különböző olvasási szemlélettel is találkozhattunk: olvasták már ezt az alkotást női sorsok kivetítéseként („*Nagyon női regény*”³); olvasták a fordítás és a fordító kapcsolatának, a fordítás problematikájának bemutatásaként („*Fordítás: mű és művelet*”⁴) és peremvidéki emberek keserű sorsképeként.

A regényt külön elemekre, novellákra bonthatjuk. Erre az analízis olvasási módra maga Berniczky Éva jogosít fel minket, olvasókat, hiszen 2004–2005-ben a regényben fellelhető vagy a regényre utaló szövegek nagy része folyamatosan megjelent irodalmi folyóiratok hasábjain vagy on-line oldalain. S bár az író ezeket a novellák keletkezési idejét nem árulja el, mégis, ha összerakjuk e töredékeket, felfedezhetjük a mű egészé válásának folyamatát. A novellák megismerése után az olvasóban rengeteg kérdés merül fel, köztük legérdekesebb talán az, hogy a regény ötlete született-e meg előbb, avagy novellákból nőtte-e ki magát a „regény”?

A novellák között volt olyan, amely csak utalt a regény különleges, összetéveszthetetlen világára; melyben névtelenül sejlik fel Szvitelszki alakja. Az első, az irányadó novella talán *A hiánycikkgyűjtő utolsó reggelije* lehetett; ebből a történetből úgy ismerhetjük meg a jövőbeli regény hőseit, mint egy szenvedélyes mindengyűjtőt, halmozót, akinek készítésében nincs rendszer, s akinek „*rejtett*” halála a saját mániájának következménye. A regény Szvitelszkieként megismert figura is szenvedélyes gyűjtő, ám az ő kényszerének tárgya nemesebb. Nemesebb, hiszen a történelemtanár alakjában a kisajátítás lealacsonyító készítése párosul a „*könyvnek*”, mint eszmei tartalomnak tiszteletével. A novella és a regény azonos irányba mutat, a végleges Szvitelszki sokkal kidolgozottabb, sokkal rokonszenvesebb, a novella szövegelemeit azonban az író ügyesen helyezte át könyvének világába.

A többi novella nemcsak sejtette a *Méhe nélkül a bába* alakjait, hanem egymás után fel is tárta ezeket az olvasó számára, a megjelentetett szövegek néhány stílusos változtatással beépültek a regény szövegtestébe. Amikor a regénybe átvett novellákról beszélünk, akkor a következő kisprózákat említhetjük: *Titkos imágó* (2004), *Vissza a feladónak* (2004), *Mokrinka csókja* (2004), *Törpezsírjaf* (2005), *A pók lebontja hálóját* (2005), *Madártej* (2005), *Csornoholován szökébb a gyerek* (2005), *Balamuták repülése* (2005), és a már említett *A hiánycikkgyűjtő utolsó reggelije* (2004). Alla naplója az *Éjszakai állatkert* című antológiában jelent meg.⁵ Berniczky Éva folyamatosan visszautal szövegeire, beépíti ezeket az ismert részeket az ismeretlen egészbe, az egészbe, mely újra felbontható, mely újra analizálható és újra értelmezhető. Túl kell lépniünk a különálló részekre, és az egészet kell befogadnunk, az egészet a maga szépségeivel és gyötrelmeivel, a szövegeket a szövegben, az alszöveget az alap-, törzsszövegben. Valószínű, hogy csak az ilyen értelmezésben látjuk meg Alla szövegeinek hatását a regény üres tekintetű főhőseire; csak ekkor sejtethetjük meg, mi is az, amire a megkerülhetetlen sorsú emberek vágnak. A regény első olvasásakor a legtöbben Mokrincák vagyunk; szétdaraboljuk a szöveget, és csak a különálló részeket látjuk, amikor eljutunk a sokadik olvasatig és túllendülünk a történetek, részletek taglalásán, akkor érzékeljük az alkotás belső világának avas szagát, akkor tudjuk felfogni a hiány néma sikolyát; akkor tudjuk belátni a folytonosság kimerítő igazságát. A regényben elejétől végig kering a „megismétlődik” gondolata: megismétlődik a bűn, megismétlődik a csalás és megcsalás, megismétlődik hazugság és a csalódás. És minden azt sugallja, hogy ha a Berniczky által egy regény erejéig leállított sorskerék

3 Jászberényi Sándor: *Nagyon női regény*. Könyvesblog. 2007. jún. 13. http://manzard.blog.hu/2007/06/17/nagyon_noi_regeny_kritika.

4 Szentpályi Miklós: *Fordítás: mű és művelet*. Élet és Irodalom. 2007. jún. 1.

5 *Éjszakai állatkert: antológia a női szexualitásról*. Szerk.: Forgács Zsuzsa Bruria, Gordon Agáta, Bódis Kriszta. Bp., Jonathan Miller: *Artizánok*. 2005.

továbbrendül, akkor minden meg is ismétlődik... „Minden vég ugyanabba az álnok kezdetbe torkollik”. „A kialakult rendet, az ismétlés szigorú rendjét semmi nem bonthatja meg”.

A regény „története” azt a pillanatot ábrázolja, amikor a képzeletbeli sorsmalom lelassul, esetleg leáll. Olyan ez, mintha pillanatképek sorozata volna, elmosódott, lassított felvételek. A regény hőseinek mozgása egyszerűen csak alibi; azért van erre szükség, hogy az író kifejtse a regény megszületésének indítékát; rávilágítson saját közvetítő szerepére a hibás természet tökéletes utánzásának történetében; visszatükrözze gondolatait a szereplők életébe, és egy töredékben ábrázolja a folytonosság megszakíthatatlanságának dogmatikus jellegét.

A „talált kézirat” felhasznált motívuma a trükkregények, még pontosabban a fiktív dokumentum formájú művek sorába illeszti a regényt⁶. A valódi világ és a mű valósága mellé a szerző egy harmadik valóságot, egy talált naplót ékel be. A kézirat beépül a szerkezetbe, de a teljes rekonstrukciója a regényben folyamatként jelenik meg, és bevonja a játékba az olvasót is. Számos dolgot megtudunk Alláról, megismerjük a gondolatait, a fájdalmait, nyomozás segítségével fel is fedezzük az életének néhány szakaszát, de valójában nem ismerjük meg sem a személyiségét, sem pedig a sorsát.

A regény világa

A regényben hangsúlyos szerepet játszik a narrátor, Szvitelszki és Alla naplója. Az elbeszélő (és csak az ő) szemszögéből láthatjuk Jóna világát és az ott élő emberek sorsát. Nem hallgathatunk bele a regény hőseinek párbeszédébe, nem láthatunk bele tudatvilágukba. Ahhoz, hogy hihető legyen mindaz, amit az író elénk tár, amit fordítóként fölfedez a könyvgyűjtő Szvitelszki kráter tekintetében, az implikált szerző kénytelen lebontani civil énjét és szerepbe bújni. A fordító tehát a szerzői én töredéke. Berniczky nemcsak önmaga alakját teremti újra a regény kedvéért, hanem Szvitelszkiét is, továbbá a könyvhalmozó üres lelkének feltöltése végett egy másik női életet is teremt: Alla sorsát tárja fel, egy idegen nyelv világából, környezetéből támasztja fel ezt a hollófeke, gyönyörködtető démoni nőt. A könyvben tulajdonképpen az író kétszeres meghasadásának lehetünk tanúi: először a fordító szigorú tekintetében, másodsor a fordítandó napló szövegeiből fölsejlő Alla lírai személyiségében találhatunk rá.

A regény vizsgálatakor három fiktív szöveg-, illetve történetszintet találtunk. Az első, az alapozó szint a fordító világa, amely a folyamatos átváltozás és a „*kinek a szoknyájába bújtam*” állapotot mutatja be. A fordító terében uralkodó motívum a hiány, és ennek a hiánynak a feltöltése, visszairása az a készítés, amely a fordítót irányítja. Tulajdonképpen egy menekülés nyomvonalát látjuk.

A következő szint: Szvitelszki jónai világa, melyet ugyancsak kényszer ural, a könyvhalmozás kényszere. Ez a szenvedély olyannyira elhatalmasodik a gyűjtőn, hogy meghatározza mindennapjait. Adva van a főhős, Szvitelszki. Szvitelszki a jónai történelemtanár nevéből („szvit-” – világ, világos) és hivatásából adódóan akár a kisteleplülés lakosságának „világossága” is lehetne, de ez a sötét szentjánosbogár üres medúza-tekintettel él a világban. Egyetlen olyan dolog létezik a világon, amely ezt a megkeseredett, üres kráterként létező embert fel tudja villanyozni: a könyv és ennek kisajátítási folyamata. Minden könyvgyűjtemény megkaparintásakor előrevetíti felhalmozott kincseinek sorsát. A könyvtelenítőkben potenciálisan ott rejlik feleségének, a nyálas csókú, analfabéta Mokrínának és *balamuta* gyermekeinek alakja. Mindamellet, hogy Szvitelszki látja sorsát, úgy cselekszik, hogy be is teljesüljön: úgy választ feleséget, úgy választ életformát. Egy ördögi kör ez: az a folytonosság, amelyből ki lehet ugyan törni, de még inkább bele lehet gabalyodni. Ebben a jónai világban, Szvitelszkin kívül, megismerhetjük a *szent csuhébaba* Mokrínát, a tisztaságmániás Havackónét, Törpezsírát groteszk figuráját és Odarka kékeszöld, pletykából kidomborodó alakját.

A harmadik szint Alla életének lírikus lenyomata – a napló. A lány naplója a történet oka és indítéka, ugyanakkor ez a szöveg a regény okozata is. A lány füzetének lírai hangvétele meggyőz minket arról, hogy bár az írója a megismételhetőség áldozata lett, és testét alárendelte a sorsnak, s bár átokként hordozza anyja vétkeit, s ezek miatt teste bűnre van predestinálva, lélekben költőien gyönyörű. A fordító számára ez a naplótöredék vitathatatlanul kihívást jelentett, ráébredt, hogy ez a fordítás tulajdonképpen nem Szvitelszki megbízásától lett fontos számára, hanem önmaga miatt: „*Nem fordulhatok vissza, egészen addig nem, míg meg nem értem az egyszerűség őrzítő költészetét, amely attól nincs, hogy van, letagadhatatlanul létezik, miközben valami fondorlat miatt halvány jelét sem tapasztalom*” – írja az elbeszélő.

6 Milosevits Péter: *A szerb irodalom története*. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 495. o.

Ugyanígy érez Szvitelszki is. Benne Alla naplója valami kéjes szorongató érzést keltett, s mint megtudjuk, nem véletlenül, hiszen apja és a bába, azaz Alla anyja, bűne emeli őket közös intimitási körbe. Ez a bűn határozta meg életük folyását, ez a bűn határozta meg sorsukat, melyet úgy teljesíthetnek be, ha Szvitelszki rátalál Allára, arra a nőre, kinek anyja elcsábította az ő apját. Azt, hogy a két regényhős egymásra talál-e, vagy mi lesz, ha sorsuk beteljesül, Berniczky az olvasóra bízta. Ránk van bízva a bűn útvonálának folytatása. A narrátor, a fordító kilép a történet keretéből, és új ruhát ölt. Azt, hogy ez kinek a ruhája és kinek az élete, nem tudhatjuk még; reméljük, ez egy következő regényben ölt formát.

Berniczky Éva nem provinciális irodalmat teremt, írásai ötvözik az író szűkebb hazájában élő népek, népcsoportok lelkületének, világlátásának, nyelvi és vallási kultúrájának, sajátosságának szellemi nyomait, mindemellett pedig a magyar kultúra részét alkotják.

E számunkat nyomta és kötötte az AS-Nyomda Kft. Szilády Üzem

axel springer   **SZILÁDY**

6000 Kecskemét, Mindszenti krt. 63.
Tel.: +36 76 481 401; Fax: +36 76 481 204
E-mail: szilady@axelspringer.hu
www.as-nyomda.hu; www.szilady.hu

Folyóiratunk megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.